

بررسی وضعیت کار کودک در ایران

مجری

محمدصادق علیپور

همکاران

کیانا ملک‌پور

معصومه محمدی

صمد اصغری

ثریا گودرزی

نغمه نادمیان

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پاییز ۱۳۹۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کد شناسه: RP-9933

عنوان: بررسی وضعیت کار کودک در ایران

مجری: محمدصادق علیپور

همکاران: کیانا ملک‌پور، معصومه محمدی، صمد اصغری، ثریا گودرزی، نغمه نادمیان

گروه پژوهشی: آمارهای اقتصادی

تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۹۹

نوبت انتشار: اول

طراح جلد: حمید عابدی

صفحه‌آرا: نجمه ناظریان

❖ حق مالکیت معنوی این طرح پژوهشی متعلق به پژوهشکده‌ی آمار است و نقل مطالب فقط با ذکر مأخذ مجاز است.

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر، خیابان سرتیپ فکوری،

شماره‌ی ۱۴۵

۰۲۱ ۸۸۶۳۰۴۴۰ -۳

www.srtc.ac.ir

پیش‌گفتار

علی‌رغم فعالیت‌های انجام‌شده در خصوص حقوق کودکان و افزایش زیرساخت‌های حمایتی از آنها، جهان همچنان با چالش کار کودکان به‌ویژه در مشاغل سخت و زیان‌آور روبرو است. چنان‌که با استناد به گزارش سازمان بین‌المللی کار (ILO) در سال ۲۰۱۶ میلادی، تقریباً ۱۵۲ میلیون کودک ۵ تا ۱۷ ساله اشتغال به کار داشتند که نیمی از آنها یعنی معادل ۷۳ میلیون کودک به کارهای سخت و زیان‌آور مشغول می‌باشند که این مهم به طور مستقیم سلامت و رشد آنها را با خطر مواجه نموده‌است. بدین لحاظ است که در ژوئیه سال ۲۰۱۹ میلادی، مجمع عمومی سازمان ملل متحد به اتفاق آرا سال ۲۰۲۱ میلادی را به عنوان سال بین‌المللی حذف کار کودکان اعلام کرد و از سازمان بین‌المللی کار خواسته است، در اجرای آن پیشگام باشد. نام‌گذاری این سال، فرصتی ایده‌آل برای تقویت مجدد تلاش‌ها برای دستیابی به اهداف شاخص‌های توسعه هزاره برای پایان دادن به انواع کار کودکان تا سال ۲۰۲۵ خواهد بود. لذا سازمان بین‌المللی کار مجموعه گزارش‌هایی را در سطح جهانی در خصوص برآورد کار کودکان تدوین می‌نماید که با بهره‌مندی از نمودارها و شاخص‌ها، میزان دستیابی به هدف مذکور را نشان می‌دهد. در این راستا به منظور شناخت وضعیت کودکان کار در ایران، پژوهش حاضر با استفاده از آمار و اطلاعات موجود در کشور مانند طرح آمارگیری نیروی کار سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷، طرح آمارگیری از شاخص‌های چندگانه جمعیت و سلامت (DHS) جمهوری اسلامی ایران سال ۱۳۹۴، اطلاعات ثبت شده توسط سازمان بهزیستی کشور و سامانه سازمان تأمین اجتماعی صورت پذیرفته‌است. نتایج این تحقیق بیان می‌دارد، عمده‌ترین دلیل بازماندگی از تحصیل و نداشتن فراغت کودکان، اشتغال آنها می‌باشد. از سوی دیگر کار کودک همانطور که در قبل عنوان شد، می‌تواند صدمات جسمی و روحی را برای کودکان در پی داشته باشد که این امر به خودی خود آینده آنها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. البته لازم به ذکر است اشتغال کودکان می‌تواند بر نرخ بیکاری بزرگسالان تاثیرگذار باشد. بدین ترتیب که مبارزه برای محو کار کودک، امکان اشتغال بزرگسالان در همان شغل‌ها را فراهم می‌سازد.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشگرده آمار

فهرست مطالب

۱	خلاصه طرح
۱۹	RESEARCH SUMMARY
۳۷	مستندات بین‌المللی و ملی در حمایت از کودکان
۳۷	۱-۱- مقدمه
۳۷	۱-۱-۱- کنوانسیون حقوق کودک
۳۸	۲-۱-۱- سازمان بین‌المللی کار
۳۹	۳-۱-۱- سازمان یونیسف
۳۹	۲-۱-۲- مستندات ملی در حمایت از کودکان
۳۹	۱-۲-۱- قوانین کار و سازمان تأمین اجتماعی
۴۰	۲-۲-۱- قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه
۴۱	مستندات بین‌المللی سنجش کار کودک
۴۱	۱-۲- مفهوم کار کودک در اسناد بین‌المللی و نحوه سنجش
۴۲	۱-۱-۲- تعریف کار کودک
۴۲	۲-۱-۲- تعریف کار سبک
۴۵	تعاریف و مفاهیم به‌کار رفته در تحقیق
۴۵	۱-۳- جمعیت فعال اقتصادی
۴۵	۱-۱-۳- کار
۴۵	۲-۱-۳- اشتغال
۴۵	۳-۱-۳- شاغل
۴۶	۴-۱-۳- شغل
۴۶	۵-۱-۳- ساعت کار معمول
۴۶	۶-۱-۳- در جستجوی کار (بیکار)
۴۶	۷-۱-۳- کودک
۴۶	۸-۱-۳- کودک کار
۴۷	۹-۱-۳- کار پرخطر کودکان
۴۷	۱۰-۱-۳- کودک خیابانی
۴۷	۲-۳- فعالیت اقتصادی
۴۷	۱-۲-۳- بیمه شده اصلی
۴۸	۲-۲-۳- بیمه شده فعال
۴۸	۳-۲-۳- بیمه شده اجباری
۴۸	۴-۲-۳- بیمه شده حرف و مشاغل آزاد

۴۸	۳-۲-۵- بیمه شده بافنده (بیمه شده صنایع دستی وابسته به فرش)
۴۸	۳-۳- نرخ مشارکت اقتصادی
۴۸	۳-۳-۱- نرخ در جستجوی کار (بیکاری)
۴۹	۳-۳-۲- نسبت اشتغال
۴۹	۳-۳-۳- نرخ کار کودک
۴۹	۳-۳-۴- شکاف جنسیتی مزد
۵۱	تحلیل اطلاعات
۵۱	۴-۱- داده‌های به کار رفته در تحقیق
۵۲	۴-۲- بررسی جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله و وضع فعالیت آنها
۵۷	۴-۳- نتایج طرح آمارگیری شاخص های چندگانه جمعیت و سلامت
۶۰	۴-۴- بررسی وضعیت کودکان شاغل بیمه شده
۶۳	۴-۵- بررسی کودکان کار و خیابان
۷۱	آمارهای بین‌المللی
۷۷	نتیجه‌گیری
۷۹	منابع اطلاعاتی و توصیه‌های آماری
۸۳	پیشنهادها
۸۵	مرجع‌ها
۸۷	پیوست‌ها

فهرست جدول‌ها

- جدول ۴-۱- جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله بر حسب رده های سنی طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۳
- جدول ۴-۲- میزان چسبندگی کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۴
- جدول ۴-۳- شاخصهای بازار کار کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله بر حسب رده های سنی طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۵
- جدول ۴-۴- نرخ کار کودک ۱۰ تا ۱۷ ساله طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ - درصد ۵۷
- جدول ۴-۵- جمعیت و سهم کودکان ۵ تا ۱۷ ساله بر حسب منطقه جغرافیایی و جنس به تفکیک تقسیم بندی کار کودک- ۱۳۹۴ ۵۷
- جدول ۴-۶- جمعیت و سهم کودکان ۵ تا ۱۱ ساله بر حسب منطقه جغرافیایی و جنس به تفکیک تقسیم بندی کار کودک- ۱۳۹۴ ۵۸
- جدول ۴-۷- جمعیت و سهم کودکان ۱۲ تا ۱۴ ساله بر حسب منطقه جغرافیایی و جنس به تفکیک تقسیم بندی کار کودک- ۱۳۹۴ ۵۹
- جدول ۴-۸- جمعیت و سهم کودکان ۱۵ تا ۱۷ ساله بر حسب منطقه جغرافیایی و جنس به تفکیک تقسیم بندی کار کودک- ۱۳۹۴ ۶۰
- جدول ۴-۹- شاغلان و بیمه شدگان ۱۵ تا ۱۷ ساله طی سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ ۶۱
- جدول ۴-۱۰- بیمه شدگان فعال ۱۵ تا ۱۷ ساله بر حسب نوع بیمه و به تفکیک جنس طی سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ (نفر) ۶۱
- جدول ۴-۱۱- متوسط مزد ماهانه بیمه شدگان فعال ۱۵ تا ۱۷ ساله بر حسب نوع بیمه و به تفکیک جنس طی سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ (ریال) ۶۲
- جدول ۴-۱۲- کودکان کار و خیابان بر حسب جنس و به تفکیک نوع تابعیت* : ۱۳۹۵-۱۳۹۷ ۶۳
- جدول ۴-۱۳- کودکان کار و خیابان در حال تحصیل در مقاطع متفاوت و ترک تحصیل کرده* : ۱۳۹۵-۱۳۹۷ ۶۵
- جدول ۴-۱۴- تعداد کودکان کار و خیابان : ۱۳۹۵-۱۳۹۷ ۶۸
- جدول ۴-۱۵- تعداد و سهم کودکان کار و خیابان زیر سن مدرسه بر حسب جنس، ۱۳۹۵-۱۳۹۷ ۶۹
- جدول ۵-۱- نسبت کار کودک در کشورهای مختلف ۷۳
- جدول ۷-۱- وضعیت تولید متغیرهای زمان کاری با استفاده از طرح آمارگیری نیروی کار ۸۰

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۴- جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله بر حسب رده‌های سنی طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۳
- شکل ۲-۴- جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله بر حسب رده‌های سنی طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۵
- شکل ۳-۴- شاخصهای بازار کار کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله طی سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ ۵۶
- شکل ۴-۴- سهم کودکان کار و خیابان ایرانی بر حسب جنس، ۱۳۹۵-۱۳۹۷ (درصد) ۶۴
- شکل ۵-۴- سهم کودکان کار و خیابان غیر ایرانی بر حسب جنس، ۱۳۹۵-۱۳۹۷ (درصد) ۶۴
- شکل ۶-۴- سهم پسران و دختران کار و خیابان ترک تحصیل کرده و در حال تحصیل ۱۳۹۵-۱۳۹۷ (درصد) ۶۶
- شکل ۷-۴- سهم پسران کار و خیابان ترک تحصیل کرده و در حال تحصیل ۱۳۹۷-۱۳۹۵ (درصد) ۶۷
- شکل ۸-۴- سهم دختران کار و خیابان ترک تحصیل کرده و در حال تحصیل ۱۳۹۷-۱۳۹۵ (درصد) ۶۷
- شکل ۹-۴- سهم کودکان کار و خیابان ثبت شده در سازمان بهزیستی کشور ۱۳۹۵-۱۳۹۷ (درصد) ۶۸
- شکل ۱۰-۴- سهم کودکان کار و خیابانی زیر سن مدرسه سازمان بهزیستی کشور بر حسب جنس (درصد) ۶۹

خلاصه طرح

در جهان امروز اعم از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، کار کردن کودکان یک پدیده عادی تلقی می‌شود و اشتغال عمده‌ترین دلیل اصلی نپرداختن به تحصیل و فراغت کودکان است، لذا هدف از مقاله حاضر بررسی پدیده کار کودکان در ایران می‌باشد بر این اساس اسناد و مستندات ارایه شده سازمان بین‌المللی کار در هجدهمین کنفرانس آمارشناسان کار مورد بررسی و به عنوان الگوی محاسبه کار کودک به همراه تعاریف و مفاهیم بین‌المللی و ملی مد نظر قرار گرفته است.

تحلیل اطلاعات موجود در کشور بر اساس منابع طرح آمارگیری نیروی کار، طرح آمارگیری از شاخص‌های چندگانه جمعیت و سلامت (DHS) جمهوری اسلامی ایران سال ۱۳۹۴، اطلاعات ثبت شده توسط سازمان بهزیستی کشور و اطلاعات ثبت شده در سامانه سازمان تأمین اجتماعی ارایه شده است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آنست که اگر چه خوشبختانه سهم کودکانی که صرفاً به تحصیل می‌پردازند از ۹۰/۲۲ درصد به ۹۲/۱۷ درصد افزایش یافته و در مقابل سهم کودکان شاغلی که تحصیل نمی‌کنند طی همین دوره از ۲/۳۸ درصد به ۱/۸۲ درصد کاهش یافته اما متأسفانه سهم کودکان محصلی که ضمن تحصیل کار می‌کنند نیز از ۰/۹۰ درصد به ۱/۲۱ درصد افزایش یافته است. هر چند این سهم ناچیز به نظر می‌رسد اما با توجه به احتمال ترک تحصیل این کودکان، مهم می‌باشد. بر اساس اطلاعات سازمان بین‌المللی کار و صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف)، بررسی و مقایسه در سطح بین‌المللی نشان می‌دهد، در میان ۱۱۴ کشور بررسی شده در این تحقیق، ایران نرخ ۷/۸۵ درصد در رتبه ۴۴ام قرار دارد. در مقایسه ایران با کشورهای منطقه کشورهای فلسطین، ترکیه، عراق، گرجستان، سوریه و ارمنستان به نسبت ایران در شرایط بهتری در مورد کار کودک قرار دارند و افغانستان و یمن دارای شرایط بدتری هستند.

واژه‌های کلیدی: کودک، اشتغال، کار کودک، نرخ کار کودک و کودک خیابانی

مقدمه

تداوم و ارتقای تمدن هر جامعه مستلزم بالندگی کودکان آن است. برای نیل به این هدف باید امکانات خانوادگی و اجتماعی برای استعدادیابی و سپس رشد استعداد کودکان فراهم گردد. بدین لحاظ سازمان ملل متحد مقاله‌نامه حقوق کودک را به تصویب رسانده تا از این رهگذر راهکار قانونی برای مقابله با موانع رشد کودکان میسر شود. طبق این مقاله‌نامه، انتظار می‌رود این گروه از افراد اوقات خود را به تحصیل، آموزش یا فراغت

بگذرانند. از اینرو هر فعالیتی به استثنا تحصیل و فراغت که اوقات آنان را اشغال نماید، مانع شناخته می‌شود. لذا کار کردن کودکان نیز یکی از موانع نامبرده بشمار می‌آید. در حقیقت اشتغال را می‌توان عمده‌ترین دلیل نپرداختن به تحصیل و فراغت کودکان دانست.

علاوه بر جنبه عنوان شده، مبارزه با کار کودک از جنبه دیگری نیز قابل تامل می‌باشد. عموماً کارفرمایان بدان دلیل کارگر کودک را استخدام می‌کنند که وی نسبت به کارگر بزرگسال حاضر است در شرایط سخت‌تر اما با دستمزد و امنیت شغلی کمتر، کار کند. صرف نظر از شرایط و مزد، فرصت شغلی اشغال شده توسط کودک، می‌تواند برای یک کارگر بزرگسال فرصت شغلی محسوب گردد. بنابراین اشتغال کودکان می‌تواند بر نرخ بیکاری بزرگسالان تاثیر گذارد. بدین جهت مبارزه برای محو کار کودک از دیدگاه انسانی و مقابله با نرخ بیکاری بزرگسالان حایز اهمیت است. بر این اساس مقاله حاضر قصد دارد با استفاده از منابع اطلاعاتی مختلف مانند نتایج سالانه طرح آمارگیری نیروی کار مرکز آمار ایران طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶، اطلاعات سازمان بهزیستی کشور و سازمان تامین اجتماعی وضعیت بازار کار کودکان در ایران را بررسی نماید.

تعاریف و مفاهیم

جمعیت فعال اقتصادی تمام افراد شاغل و بیکار در سن کار است.

شاغل

فرد در سن کار که در طول زمان مرجع حداقل یک ساعت در شغل خود فعالیت داشته و یا بنا به دلایلی ترک موقت از شغل دارد. برای کارکنان فامیلی بدون مزدی که در طول زمان مرجع فعالیت شغلی انجام نداده‌اند، ترک موقت از شغل معنا ندارد.

ساعت کار معمول

متوسط ساعت کار واقعی شاغل طی دوره زمانی مورد نظر است. این دوره زمانی لزوماً باید طولانی مدت باشد.

در جستجوی کار (بیکار)^۱

کودکی است که در دوره‌های زمانی مرجع، فاقد کار باشد دارای اشتغال مزد و حقوق‌بگیری یا خوداشتغالی نباشد، آماده برای کار باشد، برای مزد و حقوق‌بگیری و خوداشتغالی آمادگی داشته و جویای کار باشد. اقدامات مشخصی را به منظور جستجوی کار به صورت مزد و حقوق‌بگیری یا خوداشتغالی انجام داده باشد.

^۱ طبق توصیه سازمان بین‌المللی کار، اصطلاح بیکار برای کودکان بکار نمی‌رود بلکه به جای آن در جستجوی کار استفاده می‌شود.

کودک^۲

تمام افراد گروه سنی ۵ تا ۱۷ ساله (سن، تعداد سالهای تمام در آخرین سالروز تولد کودک می باشد) را در برمی گیرد.

کودک کار

کودکان شاغلی که :

- (الف) در فعالیتهای اقتصادی خطرناک (مشخص شده)^۳ مشغول به کار هستند،
- (ب) در صورتی که در فعالیت اقتصادی خطرناک مشغول به کار نباشند، در شغل های خطرناک (مشخص شده) فعالیت دارند،
- (ج) در صورتی که در مشاغل پرخطر تعیین شده مشغول به کار نباشند، دارای ساعات کار هفتگی طولانی مدت هستند،
- (د) و چنانچه ساعات کاری آنها از حد مجاز بیشتر نباشد، شرایط کاری آنها پرخطر است .
- (ه) در صورتی که هیچ یک از موارد بالا مصداق نداشته باشند انجام فعالیت های خانگی بدون مزد هم تحت شرایطی می تواند جزء کار کودک قرار بگیرد.

کار پرخطر کودکان^۴

- فعالیت های بیان شده در بند (ت) مقاله نامه بدترین اشکال کار کودک به عنوان " کار پرخطر" تعریف می گردد.
- طبق توصیه نامه شماره ۱۹۰ ILO ، معیارهای زیر مد نظر قرار گیرد:
- (الف) کاری که کودکان را در معرض آزار فیزیکی ، روانی یا جنسی قرار می دهد.
- (ب) کار زیر زمینی، زیر آب ، در ارتفاعات خطرناک یا فضای بسته .
- (ج) کار با ماشین آلات ، وسایل و ابزار خطرناک ، بلند کردن یا جا به جایی محموله های سنگین با دست.
- (د) کار در محیط ناسالم نظیر کار کودکان با مواد، عوامل و فرآیندهای پرخطر یا در دماها، سطوح صدا و ارتعاشاتی که به سلامت آنها آسیب می رساند.
- (ه) کار تحت شرایط سخت مانند کار طی ساعات طولانی و شبانه یا کار کودکانی که بدون دلیل در املاک کارفرما محبوس شده اند.

کودک خیابانی

کودکی است که برای ادامه بقای خود به کار یا زندگی در خیابان های شهر می پردازد.

^۲ قطعنامه کار کودک - هجدهمین کنفرانس بین المللی آمارشناسان کار سازمان بین المللی کار - دسامبر ۲۰۰۸.

^۳ منظور فعالیت های اقتصادی استخراج معدن و ساختمان است.

^۴ قطعنامه کار کودک - هجدهمین کنفرانس بین المللی آمارشناسان کار سازمان بین المللی کار - دسامبر ۲۰۰۸.

بیمه شده اصلی

فردی است که حائز شرایط ذکر شده در قوانین و مقررات سازمان یا صندوق بیمه گر بوده و می تواند حق بیمه بازنشستگی و یا درمان را طی دوره زمانی معین پرداخت نماید.

بیمه شده فعال

بیمه شده اصلی است که در سال مورد نظر در جدول سابقه دارای رکورد اطلاعاتی بوده و شماره بیمه‌های آنها در جدول ترک کار ثبت نشده باشد.

نرخ مشارکت اقتصادی

عبارت است از جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ ساله و بیشتر به جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ مشارکت اقتصادی} = \frac{\text{جمعیت فعال } ۱۰ \text{ ساله یا بیشتر (یا } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت } ۱۰ \text{ ساله و بیشتر (یا } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر)}} \times ۱۰۰$$

نرخ در جستجوی کار (بیکاری)

عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰.

$$\text{نرخ بیکاری} = \frac{\text{جمعیت بیکار}}{\text{جمعیت فعال}} \times ۱۰۰$$

نسبت اشتغال

عبارت است از نسبت جمعیت شاغل ۱۵ ساله و بیشتر (یا ۱۰ ساله و بیشتر) به کل جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر (یا ۱۰ ساله و بیشتر) ضربدر ۱۰۰.

$$\text{نسبت اشتغال} = \frac{\text{جمعیت شاغل } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر (یا } ۱۰ \text{ ساله و بیشتر)}}{\text{جمعیت } ۱۵ \text{ ساله و بیشتر (یا } ۱۰ \text{ ساله و بیشتر)}} \times ۱۰۰$$

نرخ کار کودک^۵

عبارت است از جمعیت کودکان ۵-۱۷ ساله شاغل به کل جمعیت ۵-۱۷ ساله‌ها ضربدر ۱۰۰.

$$۱۰۰ \times \frac{\text{جمعیت کودکان شاغل ۵-۱۷ ساله}}{\text{جمعیت کل کودکان ۵-۱۷ ساله}} = \text{نرخ کار کودک}$$

برآورد فعالیت اقتصادی کودکان ۵-۱۷ ساله

۵-۱۱ ساله هایی که در هفته انجام محاسبات حداقل یک ساعت فعالیت اقتصادی داشتند.
 ۱۲-۱۴ ساله هایی که در هفته انجام محاسبات حداقل ۱۴ ساعت فعالیت اقتصادی داشتند.
 ۱۵-۱۷ ساله هایی که در هفته انجام محاسبات حداقل ۴۳ ساعت فعالیت اقتصادی داشتند.

شکاف جنسیتی مزد

شکاف جنسیتی مزد از نسبت مابه‌التفاوت مزد زنان و مردان به مزد مردان به دست می‌آید. این شاخص به صورت درصد، نمایش داده می‌شود.

$$\text{شکاف جنسیتی مزد} = \frac{\text{مزد زنان} - \text{مزد مردان}}{\text{مزد مردان}} \times ۱۰۰$$

مفهوم کار کودک^۶ در اسناد بین‌المللی و نحوه سنجش

جامعه هدف برای اندازه‌گیری کار کودک در مستندات سازمان بین‌المللی کار، تمام افراد گروه سنی ۵ تا ۱۷ ساله^۷ را در بر می‌گیرد. برای این گروه از افراد با توجه به محدوده فعالیت‌های مولد (در حدود سیستم حسابهای ملی^۸ و حدود کلی) و غیر مولد طبقه بندی‌های مشخصی ارائه شده است. بر این اساس فراگیرترین مفهوم مرتبط با اندازه‌گیری کار کودک، کودکان در فعالیت‌های مولد می‌باشد. منظور از کودکان در فعالیت‌های مولد، تمام کودکان بکارگمارده شده در هر فعالیتی داخل حوزه تولید کلی سیستم حسابهای ملی است. مفهوم یاد شده شامل کودکان در اشتغال و کودکان در سایر فعالیت‌های مولد می‌شود.

الف) کودکان در اشتغال

کودکانی که حداقل یک ساعت طی هفته مرجع در فعالیت‌های حوزه تولید SNA، مشغول به کار باشند، را در بر می‌گیرد. آنان شامل موارد زیر هستند:

(۱) کودکان مشمول کار کودک در حوزه تولید SNA

(۲) کودکان ۱۲ تا ۱۴ ساله مشغول به فعالیت در کار سبک مجاز

(۳) نوجوانان ۱۵ تا ۱۷ ساله شاغل در مشاغلی غیر از بدترین اشکال کار کودک^۹.

ب) کودکان در سایر فعالیت‌های مولد

کودکانی را در بر می‌گیرد که خدمات بدون مزد خانوار را انجام می‌دهند.

^۶ Child Labour

^۷ منظور از سن، تعداد سالهای تمام، در آخرین سالروز تولد کودک می‌باشد

^۸ System of National Accounts (SNA)

^۹ مقاله نامه ۱۸۲ (بدترین اشکال کار کودک) - مندرج در بخش ضمایم

تعریف کار کودک

کار کودک، اشتغال کودکان در کارهای ممنوع شده و، در مفهوم کلی تر، انواع مشاغلی که بر اساس موازین اجتماعی و اخلاقی توسط قوانین ملی، مقاله نامه های حداقل سن کار ۱۹۷۳ (شماره ۱۳۸)، بدترین اشکال کار کودک ۱۹۹۹ (شماره ۱۸۲) سازمان بین‌المللی کار، و به علاوه توصیه نامه های تکمیلی (شماره های ۱۴۶ و ۱۹۰)، نامناسب تشخیص داده می شود، را بیان می‌دارد.

از منظر اندازه‌گیری حجم کار کودک، تمام افراد ۵ تا ۱۷ ساله طی دوره زمانی مرجع که در قالب حداقل یکی از طبقات زیر فعالیت می نمایند، مصداق کار کودک می باشند:

(الف) بدترین اشکال کار کودک

(ب) اشتغال کمتر از حداقل سن

(ج) خدمات بدون مزد خطرناک خانوار

تعریف کار سبک

بر اساس ماده ۷ مقاله نامه ۱۳۸ سازمان بین‌المللی کار، کار سبک به صورت زیر تعریف شده است:
کاری است که

(الف) احتمالاً برای سلامتی یا پیشرفت کودکان مضر نیست.

(ب) مانعی برای شرکت در مدرسه، مشارکت در برنامه های آموزشی یا فعالیتهای کسب مهارت آرایه شده توسط سازمانهای ذی صلاح و بهره‌گیری از آموزشهای دریافت شده، به شمار نمی رود.

(ج) دارای محدودیت ساعات کار هفتگی می باشد و نباید از سقف ۱۴ ساعت طی هفته مرجع بیشتر شود.^{۱۰}

^{۱۰} سازمانهای آماری برای تعیین آستانه ساعات کار سبک مجاز، باید به شروط قید شده در مقررات ملی نیز توجه داشته باشند. در صورت عدم تعریف کار سبک در قوانین ملی، آستانه ۱۴ ساعت طی یک هفته ملاک عمل است.

چارچوب شناسایی آماری کار کودک

حوزه تولید کلی						گروه سنی
تولید خارج از SNA		تولید SNA				
(ب) سایر فعالیتهای خارج از حوزه SNA	(الف) خدمات بدون مزد پر خطر خانوار ^۱	بدترین اشکال کار کودک		(ب) کار منظم ^۴	(الف) کار سبک ^۳	
		(ب) بدترین اشکال کار کودک به جزء کار پرخطر	(الف) کار پرخطر			
	خدمات بدون مزد خانوار طی ساعات طولانی شامل کار با ابزار غیر ایمن یا حمل بارهای سنگین، فعالیت در محالهای خطرناک و غیره	کودکان قاچاق شده برای فعالیتهایی نظیر: کار کودک اجباری یا تضمینی، بهره کشی جنسی تجاری کودکان، استفاده از کودکان برای فعالیتهای غیر قانونی و مزارات مسلحانه	اشتغال در فعالیتهای عمده اقتصادی و مشاغل تعیین شده تحت عنوان پرخطر یا کار طی ساعات طولانی و (یا) شبانه در فعالیتهای عمده اقتصادی و مشاغل غیر پرخطر	اشتغال کمتر از حداقل سن کلی کار	اشتغال کمتر از حداقل سن برای کار سبک	کودکان کمتر از حداقل سن تعیین شده برای کار سبک (۵ تا ۱۱ ساله) ^۲
						کودکان در فاصله سنی مشخص گردیده برای کار سبک (۱۲ تا ۱۴ ساله) ^۲
						کودکان بیشتر از حداقل سن کلی کار (۱۵ تا ۱۷ ساله) ^۲

^۱ (الف) در صورتی که حوزه تولید کلی به عنوان چارچوب اندازه گیری کار کودک مورد استفاده قرار گیرد، به کار می رود.

^۲ محدوده های گروه سنی می تواند بین کشورها (وابسته به شرایط ملی آنها)، متفاوت باشد.

^۳ به شرط آنکه در سطوح ملی مورد استفاده باشد.

^۴ کودکان در اشتغال دیگر فعالیتهای عنوان شده در بندهای (الف) ۱، (الف) ۲ و (ب) ۲.

مصادیق کار کودک تعریف شده در توصیه نامه

فعالیهایی که به عنوان کار کودک شناخته نمی شود

داده های به کار رفته در تحقیق

از آنجا که تاکنون کشور ایران موفق به اجرای طرح مخصوص کار کودک یا طرح مکمل آمارگیری نیروی کار نشده است. بنابراین با توجه به موارد مطروحه و محدودیت منابع در این خصوص، تنها منابع بکار رفته در این تحقیق به شرح زیر می باشد:

طرح آمارگیری نیروی کار

این طرح به صورت فصلی از سال ۱۳۸۴ تاکنون با توجه به آخرین ویرایش تعریف شاغل، صورت می پذیرد. طرح مذکور وضع فعالیت را برای گروه سنی ۱۰ ساله و بیشتر مورد پرسش قرار می دهد. بنابراین می توان اطلاعات وضع فعالیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله را طی دوره زمانی سالهای ۱۳۹۲ تاکنون استخراج نمود.

طرح آمارگیری از شاخصهای چندگانه جمعیت و سلامت جمهوری اسلامی ایران (DHS) سال ۱۳۹۴

در اریبشت ماه سال ۱۳۹۴، با هدف محاسبه شاخصهای اجتماعی و اقتصادی، شاخصهای رفاهی، بهداشت محیط و شاخصهای حوادث و معلولیت در خانوار، شاخصهای سلامت کودکان و ... طرح آمارگیری از شاخصهای چندگانه جمعیت و سلامت به اجرا درآمد. در این طرح پرسشنامه ای بر اساس استانداردهای ملی و

بین‌المللی تهیه و از طریق مراجعه حضوری به خانوار نمونه کل کشور تکمیل گردید. از آنجا که یکی از اهداف این طرح محاسبه شاخص‌های سلامت کودکان بوده است، لذا اطلاعات گروه سنی ۵ تا ۱۷ ساله در خصوص اشتغال و کار کودک نیز مورد پرسش قرار گرفته است.

اطلاعات ثبت شده توسط سازمان بهزیستی کشور

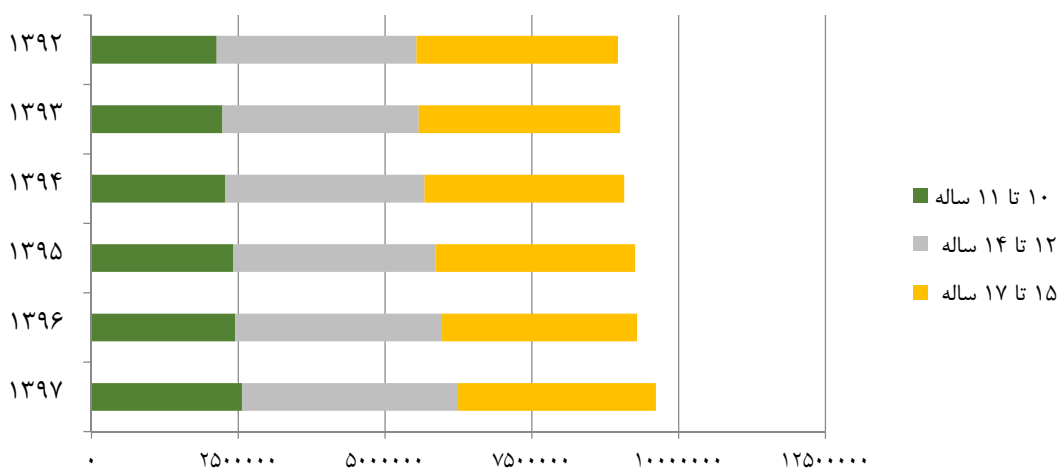
یکی از وظایف سازمان بهزیستی کشور در زمینه پیشگیری و مبارزه با آسیب‌های اجتماعی، پذیرش کودکان ۵ تا ۱۷ ساله می‌باشد که در خیابان‌ها به کار و یا زندگی مشغول هستند، بر این اساس کودکان شناسایی شده توسط مراجع ذی صلاح مانند نیروی انتظامی، شهرداری و ... به سازمان بهزیستی کشور سپرده می‌شوند. در حقیقت کودکانی که در هنگام پذیرش اعلام کنند، خانواده دارند یا طی مراحل بعدی مشخص شود دارای سرپرست مؤثر هستند، اطلاعات آنها در قالب فرم‌هایی ثبت می‌شود. اطلاعات بکار رفته در این تحقیق حاصل این فرم‌های تکمیل شده می‌باشد.

اطلاعات ثبت شده در سامانه سازمان تأمین اجتماعی

سازمان تأمین اجتماعی کشور بر اساس وظایف و مسئولیت‌های خود، بررسی، تعیین غرامت یا طول درمان یا برقراری مستمری برای بیمه شدگان اصلی که اقدام به پرداخت سهم بیمه ۱۶ و ۱۸ درصدی که طی حوادث شغلی آسیب دیده‌اند، را همواره انجام می‌دهد. بر این اساس اطلاعات بیمه شدگان اصلی ۱۵ تا ۱۷ ساله حادثه دیده شغلی قابل استخراج است. در کنار این مهم اطلاعات مربوط به مزد بیمه شدگان اصلی ۱۵ تا ۱۷ ساله نیز از اطلاعات لیست‌های بیمه قابل احصاء می‌باشد.

بررسی وضعیت حضور کودکان در بازار کار

بر اساس اطلاعات طرح آمارگیری نیروی کار طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷، جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله، از ۸۹۶۷۶۹۳ نفر در سال ۱۳۹۲ به ۹۶۱۱۹۴۴ نفر در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است این امر نشان می‌دهد، به طور متوسط طی دوره زمانی مذکور، جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله، ۱/۴۰ درصد رشد داشته است. نکته قابل ملاحظه در این خصوص نرخ تغییرات بر اساس رده‌های سنی می‌باشد، چرا که متوسط سالانه نرخ رشد برای گروه سنی ۱۰ تا ۱۱ ساله ۳/۷۶ درصد است. این در حالی می‌باشد که متوسط سالانه نرخ تغییرات گروه سنی ۱۵ تا ۱۷ ساله ۰/۳۸- درصد بوده است.

شکل ۱- جمعیت کودکان ۱۰ تا ۱۷ ساله بر حسب رده‌های سنی طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷